

UZ MONOGRAFIJU MAKSIMIR: POVIJEST I KVARTOVSKI SIMBOLI

Kvartovske priče zagrebačkog E

Unatoč fizičkim promjenama i novoj gradnji kvartovi će i dalje ostati izolirane cjeline života s velikim sličnostima i razlikama te s pravom svakog pojedinca da svoje kvartovsko iskustvo smatra jedinstvenim. Ova monografija potvrđuje tu jedinstvenost maksimirskoga kvartovskog iskustva i njegova identiteta

IVICA ŠUTE

Prije točno deset godina na stranicama uglednoga Matičina časopisa *Hrvatska revija* i pod uredničkom rukom Mladena Klemenčića otvoren je zanimljiv tematski blok posvećen kvartovima ili tzv. „filozofiji kvarta“. Bio je to dio šire rasprave o filozofiji grada, stvarnim i simboličnim elementima na kojima se ona zasniva. Kako je tom prigodom dobro naglasio sociolog Ognjen Čaldarović, za svakoga je pojedinca upravo njegov kvart „specifičan“, pa bi se moglo reći da je grad sastavljen od niza vrlo specifičnih dijelova. Tu specifičnost tvore i artikuliraju upravo stanovnici kvartova, i to različitim praksama života koje su vidljive i u fizičkom prostoru. Drugim riječima, manifestiraju specifičan „duh grada“, specifičnu životnost ili umrtvljenost. Razvijajući pak osebujnu „kvartnu teoriju“ naš ugledni književnik i profesor Pavao Pavličić ističe kako kvart nije egzaktna činjenica, već subjektivna kategorija gdje je vremenska dimenzija izrazito bitna i prisutna. Polazeći od njihove definicije da su gradske, kvartovske cjeline ponajprije vremenske i simboličke tvorbe ugrađene u svijest pojedinca kao njegovo neponovljivo, jedinstveno iskustvo života u dijelu grada koji bez ikakvih ograda može zvati svojim kvartom, za Maksimir možemo s pravom reći da tvori specifičnu zagrebačku cjelinu.

Kvart kao povijesni fenomen

Upravo o tome je riječ i na prvim stranicama ovoga kataloga /monografije u tekstu Kristiana Strukića, autora prethodno održane izložbe u prostorijama Muzeja grada Zagreba. U kratkim osvrtima – *Projekt zagrebački kvartovi te Izložba Maksimir: povijest i kvartovski simboli* – autor je upozorio na hvalevrijedan projekt istraživanja povijesti i sadašnjosti grada Zagreba na osnovi njegovih kvartova, koji je u MGZ-u započeo još 2010. izložbom *Pola stoljeća Trnskog: priča jedne generacije*; zatim je uslijedila izložba *Zagrebačka Dubrava: od predgrađa do grada* iz 2012, a projekt se nastavio izložbom o kvartu Maksimir 2014, koja je ukoričena ovim katalogom, dvije godine poslije. Valja napomenuti kako su i prošle dvije izložbe, one o Trnskom i Dubravi, također dobile odlične i hvaljene kataloge.

Na mene kao recenzenta osobno je snažan prvi dojam ostavila uvodna fotografija s kojom započinje priča o Maksimiru. Crno-bijela fotografija glavnog ulaza u park Maksimir, na kojoj gospodin u fino šivanom odijelu i s obvezatnim šeširom i torbom ulazi u park jednoga lijepog vedrog dana, snimljena je u godini moga rođenja 1974. Na taj način i ja kao čitatelj i recenzent, kao i naočiti zagrebački *gospod*, igrom slučaja zajedno ulazimo u kvartovsku priču o Maksimiru s gotovo jednakom znatiželjom i otvorenosti.

Slaven Zambata / Snimio Radiša Mladenović 1960-ih / vl. Radiša Mladenović

Iako službena zagrebačka strana maksimirske priče počinje tek početkom prošlog stoljeća, kada ulazi u sastav Zagreba pomicanjem istočne granice grada, „pretpovijest“ Maksimira vrlo je zanimljiva. Ne mogu se oteti dojamu da su ona raštrkana naselja seoskog karaktera, kaptolski posjedi s vinogradima i ljetnikovcima, pavlinski red u Remetama sa samostanom i crkvom Blažene Djevice Marije, činili taj prostor slikovitim, istodobno bukoličkim i produhovljenim, gotovo egzotičnim za građane s druge strane mitnice ili zagrebačkog East Enda, kako to na jednom mjestu zgodno navodi Dino Igrec. Upravo o tom fenomenu maksimirske prošlosti i znakovima identiteta kvarta na istoku grada prema pisanju lokalnog tiska – *Maksimir iz 1980-ih* i *Maksimir: moj kvart iz 2000-ih* – piše Kristian Strukić u članku *Maksimirska povijest i zapisi o kvartovskim simbolima u lokalnim listovima*. Na tragu razmišljanja o maksimirskim *tihim* počecima onkraj grada koji se *budi i glasno buči* u moderno industrijsko doba nalazi se članak Borisa Mašića o *Crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama*, u kojemu autor govori ne samo o znamenitoj marijanskoj hodočasničkoj crkvi nego i o redu pavlina, koji su na to područje došli prije gotovo osam stoljeća, kao i o kasnijoj sudbini reda, crkve i samostana.

O parku i vrtu

Respektirajući kvartovsku prethistoriju, ipak se ne možemo oteti dojmu da Maksimir pripada mlađem razdoblju, „dugom“ 19. i „kratkom“ 20. stoljeću. U tom smislu zasigurno jedan od prepoznatljivih simbola Maksimira, ali i grada Zagreba uopće, jest njegov park i zoološki vrt. Tomu su posvećena čak tri članka. Sonja Jurković piše o *Perivoju Maksimir kao umjetničkom djelu i prvom javnom parku u jugoistočnoj Europi*. O simbolima parka (portalu, vidikovcu, Švicarskoj kući, obelisku, Haulikovu majuru...) pišu Nika Dolenc i Kristian Strukić u članku *Simboli parka Maksimir*, dok autorica članka *Zoološki vrtu u perivoju Maksimir* Željka Kolveshi s pravom konstatira kako je mjesto i značenje zoološkog vrta nezaobilazna činjenica u formiranju slike identiteta Zagreba.

Međutim, kvart nisu samo njegovi parkovi i

prirodni resursi, kvart su i njegovi stanovnici. O najstarijoj maksimirskoj školi, o obrazovanju i odrastanju, o školarcima i njihovim profesorima piše autorica Vesna Leiner u članku *Povijest škole u Remetama – najstarije maksimirske škole*. Posebno je, pak, zanimljiv članak Hele Vukadin-Doronjga o bukovačkim ljetnikovcima, koji su bili zasebna i specifična cjelina na rubnom, neurbaniziranom području grada. Objasnjava kako je upravo prostorna i geografska pozicija odredila da su tu nastali ljetnikovci kao potreba imućnijih građana i crkvenih dostojanstvenika za dokolicom i odmorom. Autorica o toj temi piše kroz prizmu promjena koje su taj prostor zadesile od 19. stoljeća pa sve do danas u članku *Od bukovačkog ljetnikovca do obiteljske kuće u Petrovoj ulici: pristup oblikovanju prostora*.

Kao „rođenom“ *dinamovcu* osobito mi je drag članak posvećen Dinamovu stadionu u Maksimiru. Naime, još početkom 20. stoljeća oko parka se počinje razvijati sportsko-rekreativna zona, a 1912. podignut je stadion HAŠK-a uz koji su uređeni atletski i teniski tereni. Nešto kasnije, 1934, i nešto zapadnije izgrađen je Sokolski stadion, spaljen 1941. Nakon Drugoga svjetskog rata na mjestu HAŠK-ova gradi se novi stadion, koji postaje kulturno mjesto zagrebačkog i hrvatskog sporta, ponajprije nogometa, a ispričano je to osebujnim novinarskim stilom našeg uglednog sportskog novinara Antona Samovojske u članku *Stadion Maksimir*. O arhitektu zaslužnu za ovaj stadion, kao i o sportskoj arhitekturi i izgradnji stadiona (1946–1962), uz brojne fotografije i slikovne priloge piše Hela Vukadin-Doronjga u članku *Arhitekt Vladimir Turina: sportska arhitektura, Stadion Maksimir (1946–1962)*.

Simboli Maksimira

Upravo će se ulaskom u sastav Zagreba 1900. maksimirsko područje početi znatnije razvijati i stvoriti svoje simbole koje danas prepoznajemo kao kvartovsku identifikacijsku iskaznicu. I zato taj blok tekstova počinje člankom Dina Igreca *Kvaternikov trg: vrata Maksimira*, u kojem autor objašnjava ulogu i važnost trga koji je dugo vremena bio krajnja istočna granica Zagreba te se dugi niz godina i zvao Međašnji trg. Autor u članku piše i

Izd. Muzej grada Zagreba, 2016.

o arhitekturi trga, objektima koji su se tu nalazili, kao i o današnjem izgledu i percepciji trga među građanima. U 20. stoljeću, naime, započinje intenzivnija izgradnja Maksimirske ceste, na kojoj niču obiteljske jednokatnice i prizemnice, a dolaze i obrtnici, kao što je Đuro Majdak, jedan od prvih postolara u ulici. Grade se i nova naselja na poticaj Gradske općine, primjerice naselje činovnika, nazvano Stara Peščenica. U međuratnom razdoblju stambeno pitanje rješava se najčešće individualnom gradnjom, a grade se i stambena naselja. Upravo će na prostoru Maksimira biti izgrađeno naselje Gogoljin brijeg u Petrovoj ulici ili Željezničarska kolonija, koja su i danas solidno sačuvana i upisana u kartu zaštićenoga kulturnog dobra. Nakon Drugoga svjetskog rata s velikim valom doseljavanja i izgradnjom Zagreba grade se i nova naselja u Maksimiru, kao što je naselje Elektrozapad na Jordanovcu, a na području Laščine studentsko naselje potkraj 1940-ih, potom stambeno područje Ružmarinke, Ravnice itd. O problematici prvih stambenih naselja u Maksimiru piše Ivan Mlinar, a u zanimljivu šetnju Maksimirskom ulicom, gotovo ruku pod ruku, suvereno nas vode Sonja Leboš i Dino Igrec.

Poseban geografski položaj i prostorna odrednica kvarta odredila je i tipove gradnje namjenskih zgrada u prošleme stoljeću, o čemu čitamo u članku *Škole i bolnice*

ast Enda

Prevrnuta zaprežna kola u Maksimirskoj ulici oko 1930. / fotoarhiv MGZ-a

za Zagreb 20. stoljeća Tamare Bjažić Klarin i Mije Roth Čerina. Tako je zbog kvalitetnih, prozračno-osunčanih obronaka zagrebačkih padina (Laščina, Jordanovac, Kozjak) taj dio grada i maksimirskog kvarta bio idealan za izgradnju novih bolničkih zgrada, koje se grade do Drugog svjetskog rata (Merkur, Rebro, Željeznička bolnica). Osim zdravstveno-higijenskih objekata podižu se i školske zgrade, dječja skloništa itd., prozračni, svježiji i svijetli funkcionalni prostori, idealni za obrazovno-pedagošku funkciju.

Prolaznicima maksimirski duh možda izmakne, no rođenima u Maksimiru simbolizira harmoniju boja i mirisa, živost ili umrtvljenost, koji tvore specifičnu zagrebačku cjelinu

Simbol kvarta, kako u radu *Spomen-park Dotršćina* s pravom navodi Saša Šimpraga, jest i park Dotršćina, koji se nakon Drugoga svjetskog rata uređuje i kao spomen-park žrtvama rata, budući da su na toj lokaciji u vrijeme NDH ubijani građani, protivnici režima, ponajviše iz grada i okolice.

Zvukovi, mirisi i okusi

Mi tu rođeni, kojima je Maksimir dio širega zagrebačkog identitetskog pečata, taj kvart ne doživljavamo samo na vizualni način. Maksimir ima svoje prepoznatljive boje, okuse i mirise, ali i zvukove. Taj kvart uistinu proizvodi zvukove, on ječi i doslovice riče.

Maksimirska povijesna priča odvija se kako u divnoj harmoniji navijačkog huka s Dinamovih tribina i rike maksimirskih lavova iz obližnjeg zoološkog vrta, koju tek nakratko probija antologijski zvižduk starog razrednika Deščaka s Milčecova Bukovca, tako i u žamoru dokonih i bezbrižnih šetača i izletnika podno Vidikovca, među kojima se naziru likovi gospodina Fulira, Franje, Ane Šafranek i ostalih junaka kulturnog filma *Tko pjeva zlo ne misli* ali i brojnih sudionika prvomajskih proslava, koje se ovdje obilježavaju još od 1890. No kvart se ne odlikuje samo zvučnom kulisom, nego i okusima. Dugo će Maksimir ostati obilježen činjenicom da se na njegovu prostoru nalazi nekad najveća tvornica čokolade i keksa u jugoistočnoj Europi – Union odnosno Kraš – čiji će simboli uskoro postati i danas nadaleko poznati bomboni Bronhi, Kiki ili legendarni 505 s crtom. U članku *Maksimirska industrija* Tomislav Anić lijepo objašnjava ulogu i značenje industrije za ra-

zvoj Maksimira. Piše o nekadašnjoj tvornici konjaka Patria, tvornici papirne konfekcije Lipa Mill ili pak RIZ-a, koji je stvarao povijest zagrebačke i hrvatske radioindustrije. Evocira također uspomenu na nekadašnju jedinu tvornicu za proizvodnju fotografskih materijala na jugoistoku Europe, nadaleko poznatu Fotokemiku.

Monografija završava člankom o intenzivnom i sveobuhvatnom djelovanju Centra za kulturu i informacije Maksimir autorice Jadranke Kerin te lijepim pričama o ljudima iz kvarta iz pera Gordane Brus *U kvartu Maksimir susjed susjedu pomaže* i Kristiana Strukića *Kvartovske priče: od ulične izložbe do muzejskog postava* i na tragu je poznate studije Valentine Gulin Zrniće „kvartovskoj spiki“. Kratke su to reportaže o postolarskoj radnji Majdak iz Maksimirske ceste, restauraciji obitelji Šarić u parku Maksimir, sličici iz života u Željezničarskoj koloniji, akciji stanovnika za obnovu Bukovca, Dinamovim navijačima.

Kvart i pojedinac

Na kraju se nalazi katalog, popis posuditelja građe i zahvala. Katalog je opremljen bilješkama, velikim brojem fotografija, nacрта, kartografskih priloga te stoga vizualno dojmljiv i atraktivan. Svi su slikovni prilozi u funkciji razumijevanja teksta i tvore jedinstvenu cjelinu. Tekstovi su logično strukturirani, kronološki su i stilski ujednačeni te omogućuju lagano i jasno praćenje zadane teme. Svi su radovi nastali na istraživanju različitih vrsta izvorne građe i literature navedene na kraju svakoga teksta.

Na kraju bih ponovio da svaki kvart, kao vremenska i simbolička tvorba, ima svoj duh, koji ne moraju zapaziti ni shvatiti povremeni posjetitelji. Slika i ideja o kvartovskom pripadanju s vremenom se mijenjaju, kao što se kvart i fizički mijenja, izgradnjom novih objekata, danas popularnih poslovnih neobdora, rušenjem i nestankom starih, generacijskim „smjenama“ i selidbama. Uostalom i mi se kao osobe mijenjamo, odrastamo, starimo. Pa ipak, kvartovi ostaju i opstaju u memoriji pojedinca, kojemu je *njegov* kvart bio i ostao važan. I zato ću se složiti s na početku citiranim prof. Čaldarovićem da će kvartovi i nadalje ostati izolirane cjeline života s velikim sličnostima i s velikim razlikama te s pravom svakog pojedinca da svoje kvartovsko iskustvo smatra jedinstvenim. Ovaj katalog upravo potvrđuje tu jedinstvenost maksimirskoga kvartovskog iskustva i identiteta jedne važne zagrebačke gradske cjeline u njegovu istočnome dijelu. I zato bih čitateljima toplo preporučio da uzmu ovaj katalog u ruke i krenu na uzbudljivo putovanje kroz povijest Maksimira, hrabro i samouvjereno, kao i onaj tajanstveni gospodin s fotografije iz sedamdeset i neke, na prvim stranicama ove monografije.